

KOVÁCS LÁSZLÓ*

Fizikus emlékhelyek Magyarországon

FIZIKUS EMLÉKEK MAGYARORSZÁGON

A Fizikai Szemle az 1996. évi 12. számával köszöntötte a millicentenáriumot. Ezt a tematikus számot mutatjuk most be. *Fizikusaink* nem voltak még ezeregyszáz éve, de mindig voltak a természetet a többiekénél jobban figyelő és értő emberek közöttünk. Olyanok is voltak, akik szívesen adták át megszerzett tudásukat másoknak. Voltak, vannak olyan emberek, akik emléket állítanak a fizikusoknak, a fizikatanároknak azzal, hogy iskolát, utcát neveznek el róluk. Márványtáblával jelölik a tudósok szülőházát, reliefet, szobrot avatnak tiszteletükre köztéren, iskolákban. Ezeket az emlékeket tartalmazza a Fizikai Szemle „*Fizikus útikönyv*” című, ünnepi tematikus száma. Az első részben *területi elrendezésben, útikönyvszerűen*, a második részben *személyek szerint, lexikonszerűen* sorolja fel az adatokat.

A magyar iskola ezeréves fennállásának évében kiemelten foglalkozott azokkal az intézményekkel, ahol nemcsak jutalomkönyvet, ország-címeres oklevelet adnak a jó tanulóknak, a jó tanároknak és az iskolát segítő szülőknek, hanem Vermes-érmet, Puskás-érmet, Bolyai-tórt, Szent-Györgyi-plakettet, Gábor Dénes-díjat, Bay Zoltán-plakettet, Szily emlékgyűrűt. Büszkén vésik az iskola falára, nyomatják iskolajelvényre, pólóra a névadó képmását. Nem egyszerűen tanulmányi versenyt rendeznek, hanem Bródy-versenyt, Zemplén-versenyt, Öveges-versenyt, Lánosz-versenyt, Budó-versenyt. És még az iskola tornyára is a Bolyai-geometriát kifejező térplasztikát tesznek.

Ismertetéseink nem zárultak le a szigorú értelemben vett fizikusokkal. Természettudósok, csillagászok, mérnökök, kémikusok, orvosok, matematikusok is bekerültek összeállításunkba, ha munkásságuk kicsit is kapcsolódott a fizikához, ha világra szólót alkottak. Ezeregyszáz éves fennállásunknak zömmel az utolsó száz évére esnek azok a felfedezések, alkotások, amelyek megörökítéséről az útikönyv szól. Tanítványaink büszkének lehetnek elődeink munkájára, hisz erről ismer bennünket a nagyvilág.

Szeretnénk, ha kollégáink a tanulmányi kirándulások programjába beiktatnák a fizikus emlékhelyek meglátogatását, hogy diákjaink láthassák, hol éltek, hol dolgoztak, és milyen jelentős, modern, maradandó dolgot alkottak tudós elődeik.

Természettudományos eredményeink is a magyarság-tudat részét képezik, diákjaink példát vehetnek, buzdítást kaphatnak a múlt ilyen jellegű örökségéből is.

Példaként kiemeljük az útikönyvből a *Bay Zoltánról* szóló részeket.

* Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Fizika Tanszék, 9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4.

A BAY ZOLTÁNHOZ KAPCSOLÓDÓ EMLÉKHELYEK, MŰVÉSZI ALKOTÁSOK, ELNEVEZÉSEK

- BZ 1 Bay Zoltán szülőháza: Gyula-Gyulavári, Illyés Gyula u. 7. (Bay tér) (református parókia a templom mellett)
- BZ 2 Bronz domborműves márvány emléktábla (*Kiss László*, 1991) Bay Zoltán szülőházán: Tér-elnevezés és táblaavatás 1991. október 26-án, az Eötvös Társulat centenáriuma-hoz kapcsolódóan. Bay Zoltán ekkor nem tudott Gyulára utazni, de az ünnepi harangzúgást telefonon közvetítették neki.
- ITT SZÜLETETT 1900. JÚLIUS 24-ÉN A TEMPLOMÉPÍTŐ BAY JÓZSEF LELKI-PÁSZTOR FIA, BAY ZOLTÁN, A XX. SZÁZAD EGYIK LEGKIVÁLÓBB FIZIKUSA FÖLDI PÁLYAFUTÁSÁNAK LEGJELESEBB MÉRFÖLDKÖVEI: A HOLD-VISSZHANG, AZ ELEKTRONSOKSZOROZÓ ÉS AZ ÚJ MÉTER. „A HOLDAT OTT LÁTTAM SÉTÁLNIA A TORONY MÖGÖTT, S AZT KÉRDEZTEM A FELNÖTTEKTŐL: HA FELMÁSZNÉK A TORONYRA, MEG TUDNÁM-É TAPOGATNI A HOLDAT?” ELHELYEZVE AZ EÖTVÖS TÁRSASÁG CENTENÁRIUMA ALKALMÁBÓL 1991. OKTÓBER 26-ÁN.
- BZ 3 Bay Zoltán-emlékkő (*Kiss László*, 1993) Gyula-Gyulavári, Bay tér, a református templom udvarán, a bejárat bal oldalán: fehér kőben bronz Bay-portré, alatta:
SIC ITUR AD ASTRA
BAY ZOLTÁN GYULAVÁRI – 1900 WASHINGTON – 1992
AZ ÉLET ERŐSEBB
- Avatása 1993. április 10-én, Nagyszombaton, Bay Zoltán temetésének napján. Az avatóbeszédet *Csoóri Sándor* költő – a Magyarok Világszövetségének elnöke – mondta.
- BZ 4 Bay tér: Gyula-Gyulavári az 1891–92-ben épült református templom előtti tér.
- BZ 5 Bay Zoltán sírja, Gyula-Gyulavári református temető: 3B tábla 12. sor 16. hely (a temető bejáratától balra az utolsó sorban). A Bay-család sírboltjának jobb oldali márványoszlopa:
ITT NYUGSZIK BAY ZOLTÁN. SZÜLETETT GYULAVÁRIBAN 1900-BAN MEGHALT WASHINGTONBAN 1992-BEN. A LÉLEK ÉL. ÁLLITOTTÁK 1993 HUSVÉTJÁN A BAY ZOLTÁN GYULA VÁROS EMLÉKBIZOTTSÁG POLGÁRAI.
- BZ 6 Bay Zoltán Gimnázium
Az első, Bay Zoltánról elnevezett intézmény kalandos sorsú. A gyulai Egészségügyi Szakközépiskola és Gimnázium Bay Zoltán temetésének napján, 1993. április 10-én, nagyszombaton tartotta névadó ünnepségét. Avatóbeszédet *Pungor Ernő*, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnöke mondott (Szent István u. 7.). 1994-ben átköltöztették őket egy volt óvodába (Munkácsy Mihály u. 7.: Bay Zoltán Gimnázium és Informatikai Szakképző Iskola), 1997-ben Sarkadra költöztek (Vasút út 2.: Ady Endre–Bay Zoltán Gimnázium, Postaforgalmi és Informatikai Szakképző Iskola).
- BZ 7 Bay Zoltán Emlékmúzeum: Bay Zoltán Emlékszobaként először 1993. április 10-én, Bay Zoltán temetésének napján szülőházában, Gyulavárin nyitották meg. Anyagát 1995-ben részben Budapestre, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ Bay–Neumann Archívumába, részben a gyulai Bay Emlékmúzeumba vitték. 1998-tól a múzeum új helye: Gyulai Irodaház, Ajtóssy Albert u. 45.
- BZ 8 Bronz domborműves márvány emléktábla a Bay Zoltán Gimnáziumban (*Kiss László*, 1994). A „Sic itur ad astra” feliratú, a holdradar kíséretre emlékeztető, Bay-portrét is tartalmazó bronz domborműves márványlapon még ez áll: BAY ZOLTÁN 1900–1992. Az emléktáblát a Gyula, Munkácsy Mihály u. 7. szám alól 1998-ban átvitték Sarkadra az Ady Endre–Bay Zoltán Gimnáziumba.
- BZ 9 Bay Zoltán bronz emlékérem (*Kiss László*, 1993). A BAY ZOLTÁN feliratú, portréval díszített emlékérmét a gyulai Bay Zoltán Gimnázium verette.

- BZ 10 Bay Zoltán Tehetséggondozó Alapítvány. Bay Zoltánnak szóló születésnap ajándékként, 1992. július 24-én hozták létre Gyulán. Az alapítványt az Ady Endre–Bay Zoltán Gimnázium gondozza.
- BZ 11 Neumann–Bay Archívum az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban (Budapest, Múzeum u. 17.). Itt őrzik a Bay-hagyatékot, a „gondolkodó fotelt”, amelyet *Neumann János* Bay Zoltánra hagyott, és a Bay-szoborkarikatúrát (*Csiki László*, 1995).
- BZ 12 Bay Zoltán szoborkarikatúra
- BZ 13 Bay Zoltán Elektronikai, Gépészeti Szakközépiskola és Szakmunkásképző, Budapest, IV., Lőrinc u. 40. Az intézmény 1995. január 1-jétől viseli Bay Zoltán nevét, korábban Puskás Tivadar Szakközépiskola volt. Lépcsőházában Bay-emlékfal, emlékpult és bronz relief található (*Horváth Sándor*, 1996.).
- BZ 14 Bay Zoltán bronz relief BAY ZOLTÁN 1900–1992 felirattal.
- BZ 15 Bay Zoltán bronz emléklakett (*Horváth Sándor*, 1996). A kerek, portréval díszített, BAY ZOLTÁN EMLÉKLAKETT feliratú érmet a budapesti Bay Zoltán Elektronikai, Gépészeti Szakközépiskola és Szakmunkásképző verette.
- BZ 16 BAY ZOLTÁN gránit emléktábla Budapest, Váci út 77., a GE Lighting Tungsram Rt. központi irodaépületének halljában:
BAY ZOLTÁN 1900–1992 FIZIKUS, AKADÉMIKUS. 1936–44 KÖZÖTT A TUNGSRAM KUTATÓINTÉZETÉNEK VEZETŐJE. 1946. FEBRUÁR 6-ÁN SIKERREL VETTE A HOLDRÓL VISSZAVERT MIKROHULLÁMÚ JELEKET. MEGALKOTTA AZ EGYESÍTETT TÉR-IDŐ MÉRTÉKRENDSZERT. A VÁLLALAT ALAPÍTÁSÁNAK 100. ÉVFORDULÓJÁN EMLÉKÉRE ÁLLÍTTATTA A GE LIGHTING TUNGSRAM RT. 1996.
- BZ 17 BAY ZOLTÁN neve is olvasható azon a márványtáblán, amelyet 1996-ban a MTESZ budai székháza (Budapest II., Fő út 68.) bejáratának jobb oldalán helyeztek el 1996-ban. NAGYJAINK: BOLYAI JÁNOS, BAY ZOLTÁN, EÖTVÖS LORÁND, JEDLIK ÁNYOS, KÁRMÁN TÓDOR, KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR, NEUMANN JÁNOS, SEMMELWEIS IGNÁC, SZÉCHENYI ISTVÁN, SZILÁRD LEÓ ÉS TÖBBI NAGY TÁRSUK EMLÉKÉNEK 1996.
- BZ 18 Bay Zoltán bronz szobra a Nemzeti Pantheonban, Szegeden a Dóm téren (*Tóth Sándor*, 1996). A fehér kőfülkében levő, a holdradar kísérletre utaló két kerek plakettel és a méterszabványra emlékeztető méterrúd részletekkel kiegészített, BAY ZOLTÁN FIZIKUS feliratú szobrot 1996. szeptember 9-én avatták fel a fizikus özvegyének jelenlétében.
- BZ 19 Bay Zoltán kopjafa Diósdon (*Salló István* és fiai, 1995) a Rádió és Televízió Múzeum udvarán (Kőbányai út). Egy rádiózási emblémával,
Dr. BAY
ZOLTÁN
1900–1992 felirattal és Bay-portréval
díszített, faragott oszlop 12 további jelentős rádiós, televíziós alkotó társaságában.
- BZ 20 BAY ZOLTÁN Biotechnológiai Intézet, Szeged, Derkovits fasor 2.
- BZ 21 BAY ZOLTÁN Alkalmazott Kutatási Alapítvány Logisztikai és Gyártástechnikai Intézete, Miskolc–Miskolctapolca, Iglódi u. 2.
- BZ 22 BAY Zoltán Alkalmazott Kutatási Alapítvány, az egykori Vasipari Kutató Intézet, Budapest XI., Fehérvári út 130.
- BZ 23 BAY Zoltán Alapítvány Debrecen, Református Kollégium Gimnáziuma, Kálvin tér 15.
- BZ 24 BAY ZOLTÁN patinázott gipsz szobra (*Dienes Attila*, 1991) Washington környéki házában
- BZ 25 BAY ZOLTÁN-festmény (*Koszorús Gabriella*, 1975) Washington környéki házában

- BZ 26 BAY ZOLTÁN „hivatalos” portré fotója (*Kun Tamás*, 1972). Neumann–Bay Archívum, Budapest,
- BZ 27 BAY ZOLTÁN háza
151 Quincy Street, Chevy Chase, Maryland, USA
Itt élt 1948-tól és itt halt meg 1992-ben.
- BZ 28 BAY ZOLTÁN COULOMÉTERE, a sikeres, 1946. február 6-i holdradar-kísérlet egyetlen megmaradt műszere, amelyet az ORSZÁGOS MŰSZAKI MÚZEUMBAN őriznek: Budapest XI., Kaposvár u. 13–15.
- BZ 29 LABORJEGYZŐKÖNYV a holdradar- és a napradar-kísérletekről. Neumann–Bay Archívum.
- BZ 30 Az 1946. évi sikeres holdradar-kísérlet antennájának makettje (GE Lighting Tungfram Rt. központi irodaépület kiállításán látható)
- BZ 31 BAY ZOLTÁN koincidenciába kötött (összekapcsolt működésű), kettős elektromsokszorozója. Az 1946-ból származó sokszorozókat 1964-ben adományozta Bay Zoltán a washingtoni Smithsonian Institutionnak. Kiállították a National Museum of American History-ban (Washington, D.C. 20 560, 14th Street and Constitution Avenue, N. W.) 1977 és 1988 között az Atom Smashers... 50 years („Atomrombolók – 50 év”) c. kiállításon. Jelenleg egy Washington környéki raktárban van.